

Олесь Донченко

ПОДОРОЖ ДО МЛИНА

Оповідання

Крізь ранішній сон чув Матвійко, як мати відчинила віконниці, як сокоріли за вікном кури і вулицею пройшла на пастівник череда. Одна корова довго мукала, мабуть, за телям. Матвійко повернувся на другий бік і натягнув на вухо рядно, а корова все мукала, і чути було, як гукали і ляскали пугою пастухи.

У хату ввійшов батько, пошукав щось за піччю, а потім обізвався до матері:

— Ти не бачила нового мішка з зав'язкою?

Тут Матвійко враз згадав, який сьогодні день, і хутко скинув із себе рядно.

— Тату, поїдемо до млина?

— Аякже, синашу. Вставай мерщій, бо без тебе невправка. Мішки допоможеш зав'язувати. До свята врожаю пшениці треба змолоти для колгоспу. Яке ж то радісне свято, синку!

Мати поставила на столі борщ, пішла в хижку і дістала з бодні велику четвертину сала:

— Сідайте снідати, — сказала вона, — та добре наїдайтеся, бо повернетесь, мабуть, аж увечері.

Вона відчинила скриню й витягла звідти нову сорочку, яку вдягала Матвійкові тільки на свята. Це була чудесна сорочка — синя, як барвінковий цвіт, і вся лопотіла, наче її надував вітер, і навіть пахла чимсь таким приємним і радісним — любистком; і трошки м'ятою, і ще трошки сосною скринею.

Матвійко надів сорочку, і мати сама застебнула її на грудях на всі ґудзики. А ґудзики були не якісь там прості, а червоні-червонісінькі, як калина. І тільки тепер, у новій сорочці, Матвійко по-справжньому відчув, яке то велике діло — їхати до млина...

Батько кінчає снідати, знімає з гвіздка картуз і йде з хати. Доки він запрягає, мати повчає сина:

— Гляди ж, синку, не пустуй, з воза не впади, тримайся за полудрабок, у ріку не лізь, бо втопишся, сорочки у дьоготь не вмасти, а коли трохи борошном присипле — то нічого, можна обтрусити. А з мельником привітаєшся люб'язненько та чемненько, спитає, чий ти, — скажеш. На млинове колесо не дивися, бо голова закрутиться, впадеш...

Останні повчання мати доказала аж тоді, коли Матвійко сидів уже поряд з батьком на возі, на мішку з зерном. Батько смикнув віжками, вороний коник Шалапут напружився, віз здригнувся. Колеса застугоніли, ззаду знялась сіра курява, яка заслонила матір біля воріт, і Матвійко радісно пересвідчився, що він, нарешті, вирушив з батьком у дорогу...

Коли виїхали за село, на груди несподівано стрибнув пахучий шовковий вітрець. Він приніс із собою змішані запахи полину, польових квітів, нагрітого жита, яке вже починало половіти.

Батько скинув картуз і глибоко вдихнув повітря.

— Ех, радість яка! Землиця дихає, Матвійку. Серце в неї на просторі відживає.

Хлопчик мовчить і думає. Йому ще ніколи не доводилось чути, як дихає земля...

Вітрець відніс убік пелену задушливого пилу, і стало видно всю дорогу. Блакитною стежкою вона в'юнилася між хлібів. Нікого на ній немає. Тільки далеко-далеко попереду курить жовта хмарка — хтось їде назустріч. Хмарка сховалась за стародавньою могилою, потім знову вигулькнула, як руда шапка, нап'ята на невидиму лозину.

Дивоглядне марево жарко струмує над степом. Вигнувши круті шиї, плывуть над хлібами, як на каруселі, золоті коні, розписані синькою. Б'ють цимбали, виспівують скрипки, вся земля гуде, і коли на мить заплющує Матвійкй очі, в нього тихо крутиться голова. Який же великий світ!

Батько показує пужалном у далечінь.

— А скажи, що воно ото зеленіє за житом? Цукор росте! Не віриш? То наша бурякова плантація.!

Хвилею накотився медвяний дух будяків.

Виїхали за степову могилу, вдалині з'явилася смуга лісу. Та ліс цей видався Матвійкові дуже дивним: з землі росло саме верховіття, а стовбурів не було. Він сказав про це батькові, а той узяв із Матвійкових рук батіг, покрутив ним над Шалапутом і промовив:

— Стовбури в землю повгрузали. По коліна. Грузько.

Хлопчик з недовірою глянув на батькове обличчя й помітив, що в нього легенько тремтить брова — ось-ось весело засміється батько. "Ще й насміхаються!" — подумав Матвійко і сказав з усією поважністю:

— Коли б у них були ноги, то, може, і повгрузали б.

Загадка розкрилась незабаром. Степ раптом обірвався вниз, у долину. Дорога стрімко пішла в яр, з якого визирали верхів'я старих осик. Струмінь вологої прохолоди дихнув в обличчя Матвійкові. Шалапут роздув ніздрі, насторожив вуха і стримано заіржав. Щось трапилось, щось змінилось навколо, нашорошилось у чеканні чогось невідомого.

Матвійко відчув це всією своєю істотою. Про це іржав Шалапут, про це стривожено лопотіло листя осик.

Крикнув над лісом ворон-крумкач. Про віщо? Може, він гукнув, що далі нема куди їхати, бо ось тут і є край далекої загадкової дороги...

Батько злазить з воза й ланцюгом прив'язує заднє колесо.

— Но! — шарпає він віжки. Віз рушає, та колесо не крутиться, а оре, лишаючи за собою борозну. Шалапут іде помалу, опираючись, і хомут злазить йому на голбву. Матвійко боїться крутого узвозу, та не хоче виказати цього перед батьком...

Дорога звужується, з обох боків стрімкі кручі. Коли хтось їде назустріч, то тут не розминутися. Це непокоїть батька.

— Ну, давай покричимо, — каже він і раптом голосно гукає: — Го-го-го-о!..

"О-о-о!" — озивається луна. Кінь хропе і припадає на задні ноги, стримуючи воза.

— Допомагай, Матвійку! Ну, разом! Просигналимо, що шлях не вільний.

Матвійко кричить пронизливо, старанно виводячи кожне "о", та густий батьків голос перемагає.

"О-го-го-го!.." — котиться в лісі.

Батько йде поряд з возом, потім дає віжки Матвійкові, а сам бере Шалапуту за уздечку. Хлопчик боязко поглядає на урвища, які з обох боків стискають вузьку дорогу.

І зненацька хтось могутніми раменами розсунув і кручі, і ліс. Сліпучий, блакитний і безмежний простір розкрився, мов у казці, перед очима. Іскрометною синявою глянула в самісіньке серце Матвійкові ріка, посилана, наче склом, золотими лелітками. Зачарований хлопчик, немов уві сні, почув батьків голос:

— Дніпро!

Так ось чого чекали і ліс, і осики, і Шалапут!

Глухий шум м'яко долинув від ріки. Ще здалека побачив Матвійко старий млин і величезне колесо в срібному димі бризок.

Віз зупинився біля місточка, який вів до млина. Батько розпріг Шалапуту, почепив йому на голову торбу з вівсом і сказав:

— Ну, ходімо.

Місточком, який увесь трусився і здригався від важкого ходу колеса, Матвійко, тримаючись за батькову руку, ввійшов у млин. Він побачив високого дядька, запорошеного борошном з ніг до голови.

Брови й довгі вуса були в нього від борошна сиві, він цебром набирав з мішка жито.

— Драстуйте, Трифоне Яковичу, — привітався батько. — Крутиться-мелеться?

Матвійко догадався, що це, мабуть, і є мельник, і собі поздоровкався.

Мельник узяв цебро, став на драбинку й висипав жито в кіш. Матвійко побачив жорна, які крутилися за перегородкою. Коли мельник висипав зерно, вони задоволено забурчали, ліниво загули густим басом, мов товсті джмелі.

Матвійкові кортіло погратися на березі Дніпра.

— Піди погуляй, — сказав батько, — тільки у воду, гляди, не лізь, бо додому не візьму.

Шалапут стояв біля воза і мотав головою з навішеною торбою, бо вівса, мабуть, залишилось тільки на дні.

Недалечко спинились кілька машин, які щойно під'їхали. Матвійко хотів спитати колгоспників, що вони привезли молоти — жито чи пшеницю, та роздумав. Він пішов понад рікою. Біля берега ходили веселими зграйками райдужні мальки. В одного малька хвостик був надірваний, і він відставав од товаришів.

"Мабуть, хтось відкусив", — подумав хлопчик. Він вивернув кишені, натрусив хлібних крихт і кинув у воду. Але мальки злякано чкурнули від берега.

Несподівано Матвійко побачив біля себе хлопця в полотняних штанах, голого до пояса, з золотистими від сонячної смаги плечима й руками. Хлопець був високий, довготелесий, з жовтими яструбиними очима, і обличчя в нього було від вуха до вуха крапчасте, як сорочаче яйце.

Ластовиння збігало з підборіддя на шию. Голову хлопця прикривав, як капелюх, широкий лопуховий лист, а з плечей звисали гнучкі й довгі стебла латаття з жовтими квітами.

— Ти навіщо мою рибу приманюєш? — спитав хлопець, насуплюючи рідкі біляві брови.

Матвійко глянув уздовж берега — батька поблизу не було, до млина далеко. Обставини, видима річ, складались не зовсім сприятливо. Та хіба ж можна хоч єдиним рухом виказати, що ти боїшся!

— А чому вона твоя? — спитав Матвійко, спідлоба зиркаючи на хлопця.

— А тому, що я хазяїн цього берега, — спогорда вимовив хлопець. — Не чув про Давида Снігура? Ну, я ось і є Снігур. А на тому березі хазяїном Про-кіп Юшка, а на острові — Стьопка, обидва з нашого загону.

Він ураз набрав у груди повітря й гукнув, мов пугач: "Пу-гу!" І десь далеко, як луна, відгукнулось: "Пу-гу-у!"

— Чуєш? Прокіп озивається. Вірно стоїть на посту.

Снігур подивився на Матвійка і з підозрінням спитав:

— А ти часом не з тих, котрі з дерунів? Ну, ті, що яйця видирають, пуцьверіноків із гнізд беруть.

— Ні, — сказав Матвійко, — я приїхав до млина. І сам правив.

— Гляди, — вже доброзичливо промовив Снігур. — А то тут ходять усякі... Вчора солов'я видрали. Ех, не встеріг!

Сіра чайка, кигикнувши, пролетіла над хлопчиками, на білій піщаній косі майнула її швидка тінь.

Над мілиною чайка на мить застигла, тріпочучи крилами, і враз каменем упала вниз, схопила довгим дзьобом рибку і звилася вгору. Але здобичі не втримала.

Рибка блиснула на сонці срібною монетою, чайка підхопила її на льоту і швидко майнула над хщами молодого червоного верболозу.

— Недавно тут приходило двоє хлопців із села рибу ловити, — промовив Снігур. — З мулявником. А в мулявнику вічка густі, кожного разу дрібноти по півцебра залишається в сітці. Там такий дріб'язок, самі мальки.

Отак знущаються з риби! Ну, я з Прокопом Юшкою і підстеріг їх. Забрали мулявник і в сільраду доставили, щоб не ловили проти закону. Ех, я щучок маленьких люблю ловити! Їх не шкода, бо вони як алігатори. Знаєш що? Ходімо половимо.

Ось тут недалечко є калюжа, від весняної поводи залишилась. Там їх руками можна хапати.

Калюжа і щучки! Чи ж є на світі більша принада! Та страшно заходити далеко без батька.

Снігур зрозумів це вагання.

— З ким ти боїшся? Зо мною, з хазяїном берега? Вкупі до млина підемо, мельник же — мій батько. А яких ловких щучок привезеш до дому!

Дійшли до заповітної калюжі. Снігур високо закачав штани. Дивлячись на свого нового приятеля, те ж саме зробив і Матвійко.

— Ну,— сказав Снігур,— будемо каламутити воду. Щучки й почнуть виставляти голову, бо їм каламуть зябра забиває. Тут їх і треба хапати.

Вода була ласкава, як літепло, і мілка, до колін. Ноги вгрузали у твань, вона схлипувала й чвакала, мов жива. Величезна калюжа заросла травами, ліловими дзвониками і скидалась на озеро.

Обидва хлопчаки весело бовтались у воді, і вона незабаром стала як молоко. Та жодна щучка не показувалась.

Снігур з досадою почухав потилицю.

— Якби нас було хоч із четверо! Тоді б можна було каламутити разом з усіх кінців. А так діла не буде.

Він замислився і враз рішуче наказав:

— Скидай сорочку!

Матвійко стурбовано глянув на нього:

— Навіщо?

— А ми сорочкою будемо ловити, як мулявником. Розумієш?

Ще б пак! Матвійко все зрозумів. Але як же можна віддати сорочку, нову сорочку з червоними ґудзиками?

— Що ж їй станеться? — умовляв Снігур. — Дурник ти та й годі. Цілісінька буде твоя сорочка! А скільки щучок наловимо!

— Забрудниться, — непевно вимовив Матвійко.

— А Дніпро навіщо? Прополощемо, і враз на сонці висохне. Я б свою дав, та в млині залишив. Ну, скидай мерщій. Спасибі скажеш.

Матвійко незчужся, як його сорочка опинилась у Снігура. Він зав'язав її, як мішок, ткнув один кінець Матвійкові:

— Пішли!

Сорочка надулася пухирем, пускала бульби, а потім повільно зникла під водою.

— Над самісіньким дном веди! — командував Снігур. — Заходь, заходь зліва!

Рибалки дружно виволокли сорочку на берег, струснули, і на траві залопотіли хвостами дві довгі зелено-сірі щучки.

Матвійко від хвилювання зробився червоний, як жоржина. Він уже не думав про сорочку — його захопив запал рибалки. Кожен новий захід приносив здобич.

— Не я казав! — радісно вигукував Снігур. — Гляди, ще й велику щуку впіймаємо. А що ж — з весняною водою могла запливти...

Щось міцно сіпнуло сорочку, хлопчики глянули один на одного радісно-тривожними очима.

— Шука! — прошепотів Снігур.

— Шука! — відгукнувся Матвійко, почувачи, як йому перехоплює подих.

Щосили вони разом смикнули сорочку. Щось луснуло, з води на мить вигулькнула чорна лапа пенька...

— Корч! — вихопилось у Снігура. — От клятий! І сорочка порвалась.

Тільки тепер Матвійко зрозумів, увесь жах того, що трапилось. Рукав його нової сорочки був розпанаханий надвоє від плеча до низу, два верхні ґудзики безслідно зникли.

Та хіба можна було назвати новою сорочкою те мокре, брудне шмаття, яке, розчепіривши, тримав перед собою Матвійко?

Налетів вітрець, очерет тривожно зашамотів: "Що? Що? Що?"

Хлопчик скривився, сльози заступили туманом виднокруг. Ще мить, і вони покотилися б по щоках — рясні і краплисті.

Та цієї хвилини він почув насмішкуватий голос Снігура:

— Заплач, Матвійку, дам копійку!

Матвійко судорожно ковтнув, і Снігур не побачив у нього жодної сльозинки.

Млосна полуденна спека дихала навколо нагрітою травною, дурманними пахощами болотяних квітів. Над іскристою синявою ріки струмувало вдалині прозоре марево.

Грузнучи в сипкому піску, Матвійко вертався до млина. Він встиг уже випрати сорочку в Дніпрі і надів її. Мокра тканина приємно холодила тіло.

То нічого, що розпанахало рукав, — його можна зашити. Не шкода й загублених ґудзиків.

Сорочка вже втратила для хлопчика всю свою колишню принаду перед тим безцінним скарбом, який Матвійко ніс обома руками в старенькому картузі.

Прикриті від сонця травою, в ньому лежали гостроголові зеленаві щучки.

Поряд з Матвійком простував Снігур. Він ішов мовчки, не поспішаючи, спокійно і поважно, як і личить хазяїнові дніпрового берега.

За матеріалами: Олесь Донченко. "Подорож до млина". Оповідання.
Художник Василь Євдокименко. Київ, видавництво "Веселка", 1968, 32 с.